Groen is Gras, Veldwerk Nederland

Groen in de kinderopvang

Kees Both

Contact tussen kinderen en natuur is ó zo belangrijk. Dit onderstreept ook het *Pedagogisch kader Kindercentra 0 – 4 jaar*. Kees Both laat hier zien dat de kinderopvang goede mogelijkheden biedt.

De laatste jaren groeit de aandacht voor de betekenis en de praktische mogelijkheden van natuur binnen de kinderopvang. Er zijn verschillende typen initiatieven (Langers, e.a. 2008). Allereerst het kinderdagverblijf, beter gezegd het 'kindercentrum', dat kinderen van 0 – 4 jaar opvangt en waar soms ook buitenschoolse opvang van oudere kinderen plaatsvindt. Steeds meer van deze centra beschikken over een natuurrijke buitenruimte. Een aantal hiervan zijn verbonden met een landbouwbedrijf: de agrarische kinderopvang. Regel is daar dat ook kleine en grotere dieren een rol spelen. Er zijn ook andere vormen van BSO met een natuurrijke buitenruimte, zoals de BSO in het clubhuis van een scoutinggroep in het bos en de BSO met een aangelegde natuurspeelplaats. Vergaand en nog zeldzaam is de BSO die zich helemaal richt op natuurervaring en het zoveel mogelijk buiten zijn, onder het motto 'slecht weer bestaat niet, alleen slechte kleding'(zie www.struin.nl). Deze initiatieven zijn geïnspireerd door voorbeelden in Scandinavië en elders, onder andere de 'Waldkindergärten' in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland en de 'Forest Schools' in Engeland.
Ook de Brede School heeft hier potenties, als er een natuurrijke buitenruimte is voor gebruik binnen schooltijd en in de BSO (Raad voor het Landelijk Gebied, 2008). Helaas is van die potentie nog zelden iets zichtbaar.
In het bijzonder kindercentra bieden mogelijkheden

om kinderen te laten opgroeien in een 'preventieve omgeving'. Een dergelijke omgeving is gericht op het ontwikkelen van een actieve leefstijl, met veel lichaamsbeweging en een gezonde voeding. Daar kunnen kinderen al vanaf het eerste levensjaar in contact komen met de natuur. Het draagt bij aan 'de zintuiglijke integratie met de wereld, die voor de rest van hun leven hun tehuis zal zijn'. Een soort 'welkom op planeet aarde' (Moore & Cooper Marcus, 2008, p. 162).
De groene opvang van kinderen van 0 – 4 jaar krijgt flink steun in het *Pedagogisch kader Kindercentra 0 – 4 jaar* (verder kortweg *Pedagogisch kader* genoemd). Dit artikel gaat daar dieper op in.

'slecht weer bestaat niet, alleen slechte kleding'

Opbouw curriculum

Ieder praktijkhoofdstuk van het *Pedagogisch kader* heeft dezelfde opbouw, die start met een kernachtige uitspraak over waar het betreffende hoofdstuk over gaat. Dan volgt:

- de ontwikkeling van baby tot kleuter
- veiligheid en welbevinden
- leren en ontwikkeling en hoe je dat ondersteunt en stimuleert
- het omgaan met verschillen tussen kinderen, ouders, pedagogische medewerkers
- samenwerking met ouders
- observeren en plannen

Uit deze rubrieken volgen nu enkele voorbeelden, die laten zien wat groene kinderopvang voor jonge kinderen kan zijn.

Baby's

Baby's hebben al direct plezier in zintuiglijke ervaringen. De wind langs hun gezicht, het lekkere zachte gras waar ze doorheen kruipen, stukjes schors, het kriebelen van een lieveheersbeestje, de warmte van de zon. Wat ook hun aandacht trekt is het bewegen van boomtakken boven hun hoofd, vogels, gekleurde bloemen en kleine beestjes. Lavendel ruiken ze, net als andere kruiden die speciaal daarvoor aangeplant zijn. Ze luisteren naar het ruisen van de wind en de zang van vogels. Al heel vroeg merken ze het verschil op tussen binnen en buiten zijn. Baby's zijn ook al nieuwsgierig naar het effect van hun handelen: ze slaan bijvoorbeeld tegen iets aan, ontdekken het geluid dat daardoor ontstaat en gaan dan diezelfde handeling gericht herhalen. Ook voelen ze het hoogteverschil als zij tegen een heuveltje op kruipen. Als de pedagogisch medewerker achter de beplanting verdwijnt en kiekeboe met hen speelt, hebben ze lol!
Het is belangrijk dat de buitenruimte voor baby's duidelijk is afgegrensd. Het moet beveiligd zijn tegen oudere kinderen die al lopen. Er zijn kindercentra waar baby's ook buiten slapen, in speciale slaapcabines ('lutjepotje') en hangmatjes.

Peuters

Peuters zijn ook nog zeer zintuiglijk ingesteld. Vanaf dat ze kunnen lopen wordt hun wereld groter en ontwikkelen ze meer handelingsmogelijkheden. Als iets hun belangstelling trekt, gaan zij er gemakkelijk en gericht op af. Steeds meer raken ze geïnteresseerd in hoe dingen werken. 'Je kan dingen laten bewegen, in de grond graven, een steen in het water gooien, je eigen schaduw laten bewegen.' Peuters willen weten wat de dingen doen en wat je er zelf mee kan doen. Daarmee ontdekken ze tevens het verband tussen oorzaak en gevolg. Ze kunnen nu ook gerichter dingen maken, bijvoorbeeld een stevige brug, waarbij ze verschillende mogelijkheden uitproberen. Of een hut met losse takken en van andere gevonden voorwerpen.

Betrokkenheid en veiligheid

'Jonge kinderen zijn van nature betrokken bij hun omgeving. Onbekommerd stappen ze op dingen af en kunnen ze zich verliezen in het kijken naar een beestje. Pedagogische medewerkers koesteren deze open houding van kinderen. Ze beschermen de kinderen tegen

'lutjepotje'

Nuttig voor de buitenruimte

- besdragende struiken die vogels aantrekken
- zand en water speelplaats
- een moestuintje
- planten die vlinders en andere insecten aantrekken en een beroep doen op verschillende zintuigen, die 'iets doen' en waarmee je iets kunt doen
- een grote boom, die vruchten geeft: kastanjes, eikels, appels, de gevleugelde vruchten van de linde of de 'helikoptertjes' of 'neusjes' van esdoorns
- losse takken om mee te bouwen
- hutjes van uitgelopen wilgentakken
- stukken boomstam waar de kinderen op kunnen klimmen en waar dieren onder schuilen
- nestkastjes, een voedertafel voor de vogels
- materiaal waar de wind mee kan spelen windorgel, molentjes, gekleurde lichte dunne slierten
- een afdak om te schuilen tegen regen en felle zon

ongelukken en leren hen de gevaren kennen. Ze zorgen er echter ook voor dat de onbekommerde relatie met de natuur niet te zeer wordt aangetast door bewustzijn van gevaren. Kinderen moeten niet angstig of geremd worden. Dit stelt eisen aan de inrichting van de ruimte, vooral de buitenruimte, en aan de manier waarop pedagogisch medewerkers de kinderen begeleiden.'
Een slim gebruik van de buitenruimte en het creatief vormgeven daarvan vanuit het perspectief van de jongste kinderen is het werk van de ontwerper. Het curriculum biedt een lijstje met nuttige elementen (zie kader vorige pagina).

'Kijk ik voel, denk en ontdek'

Wat je ervan kunt leren

Het *Pedagogisch kader* formuleert belangrijke doelen en competentiegebieden, die een rol spelen bij het omgaan met natuur en fysieke omgeving. Daarbij gaat het om cognitieve, sociale, morele en beeldende competenties. Voorbeelden van cognitieve competenties:

- **zintuiglijke competenties**
  Deze hangen samen met ervaren en ontdekken. Bijvoorbeeld 'het vachtje van een hond voelt lekker zacht' en 'een herfstig blaadje heeft een speciale geur'. Hier zijn dwarsverbanden met de hoofdstukken over 'bewegen en zintuiglijk waarnemen' en 'geluid, muziek, dans en beweging'.
- **aandacht voor veranderingsprocessen**
  'Jonge kinderen zijn zeer geboeid door alles wat verandert. Eerst is er iets, dan verdwijnt het. Jonge kinderen leren dat je iets kunt verstoppen; dat je een voorwerp dan niet meer ziet, maar dat het er nog wel is. Dat de zon achter wolken kan verdwijnen en weer terug komt. Dat hun voetje in een sok kan verdwijnen en weer terug komen.'
- **aandacht voor verschillen en overeenkomsten**
  Al heel jong leren baby's het verschil tussen de vertrouwde stem van hun ouders en de stem van een vreemde. Kinderen leren dat iets hetzelfde kan zijn, maar ook verschillend. Bijvoorbeeld dat geen twee bladeren van dezelfde boom, exact hetzelfde zijn.

Natuur als materiaal

De natuur biedt oneindig veel materiaal en indrukken aan kinderen om te leren en om zich te ontwikkelen. Wat je kunt doen met speelgoed en speeltoestellen ligt meer vast dan wat je kunt doen met de natuur. Onverwachte, niet bedachte variaties die volwassenen al niet meer zien, zien jonge kinderen wél. Vaak zien ze de kans om iets spannends te beleven. Dit spontane leren kunnen pedagogische medewerkers ondersteunen door voorwaarden te scheppen in de inrichting van de ruimte, binnen en buiten. Ze moeten hiervoor goed observeren en aansluiten bij wat kinderen doen en ontdekken. 'Wandelen met een jong kind is een paar stappen lopen, kijken, kijken, een stap lopen, weer naar iets anders kijken.' Om bij te dragen aan verdieping en plezier in het spel is de stimulerende communicatie heel belangrijk; het stellen van activerende vragen, ervaringen en ontdekkingen laten verwoorden of deze laten weergeven in een tekening of expositie.

Onderwerpen

Het gebied 'natuur en fysieke omgeving' is groot en veel pedagogische medewerkers voelen zich minder thuis op dit terrein. Een lijst van onderwerpen kan dan inspireren. Dezelfde lijst geeft ook houvast om de potentie van spontane activiteiten van kinderen te herkennen en deze activiteiten te verbreden en te verdiepen. Maar het kan ook dienen om nieuwe terreinen te ontdekken. Twee voorbeelden:

Het weer en de seizoenen

- Denk aan zon, wolken, regen, hagel, sneeuw, mist, ijs en rijp.
- Denk aan de wind, de windrichting (wolken en windvaan) en windsterkte (wat doet dit met planten, dieren, dingen, mensen?).
- Denk aan dag en nacht (sterren, maan), daglengte.
- Denk aan de seizoenen: herfst, winter, lente en zomer. Hoe beleef je de seizoenen? Wat verandert er aan planten, bomen en dieren? Hoe is dat bij mensen? Wat trekken ze aan en wanneer gaan ze naar buiten? Kijk ook eens naar de jaarkalender en vraag dan welke dieren en planten de kinderen kunnen waarnemen.

Activiteiten in de regen:

- in de plassen stampen
- liedjes zingen: 'onder moeders paraplu', 'het regent, het regent'
- samen naar buiten onder een grote paraplu
- luisteren naar de regen onder een afdakje
- water opvangen in een bakje of de regenton

Kleding en schoeisel

- Denk aan de functie van kleding: biedt deze bescherming tegen de kou, warmte, regen, wondjes?
- Wanneer kun je op blote voeten naar buiten?
- Vergelijk soorten kleding: doeken, genaaide en gebreide kleren.
- Kijk eens goed naar kleren voor verschillende gelegenheden: voor 'mooi' (feest) en voor buitenspelen.

Onderwerpen 'natuur en techniek'

- Het weer en de seizoenen
- Water – zand – grond
- Licht en kleur
- Je lijf en je zintuigen
- Kleding en schoeisel
- Voeding
- Bomen, planten en dieren
- Stoffen, hun eigenschappen en veranderingen
- Glijden, rollen, stuiten en draaien.
- Bouwen en construeren
- Gereedschappen en werktuigen
- Mooie dingen maken
- Maken van tentoonstellingen

- Bekijk de sluitingen van kleding en schoeisel.
- Bespreek het groeien en het te klein worden van kleding en schoeisel.

Ouders

Goede communicatie met de ouders is belangrijk, in het bijzonder over het waarom en hoe van het buitenspel. Als ouders twijfelen, dan is het belangrijk dat ze hun kind bezig zien. Dat kan rechtsreeks of via verhalen en beelden. De kans dat je ze dan overtuigt is groot. Als pedagogisch medewerker toon je natuurlijk respect voor culturele verschillen in omgang met de natuur. Zoveel mogelijk zoek je naar wederzijds begrip bij verschil in opvatting over 'vies', 'eng', 'niet netjes' of 'gevaarlijk'.
'Natuurbeleving en ontdekken van de fysieke omgeving lenen zich bij uitstek voor een levendige communicatie en samenwerking met ouders, omdat het zo concreet en materieel is.' Kinderen nemen ouders die hen komen halen vaak mee naar hun favoriete ding, dier of plek om te laten zien wat ze beleefd hebben. Enthousiaste kinderen steken ouders ook vaak aan, bijvoorbeeld om thuis soortgelijke dingen met hen te doen. Door kleine tentoonstellingen met bijvoorbeeld digitale foto's van activiteiten en producten, kunnen ouders zien wat de kinderen gedaan en geleerd hebben.
Nodig ouders eens uit:
- Kunnen ze hand- en spandiensten verlenen? Bijvoorbeeld bij vervoer voor excursies, het maken van ontdekmateriaal, de aanleg van de tuin.
- Kunnen ze de kinderen iets leren, bijvoorbeeld 'hoe plak je een band?'. Of iets vertellen over hun hobby of beroep?

Perspectief

Het *Pedagogisch kader* heeft razendsnel aanzien verworven en het zal een belangrijke rol spelen bij de kwaliteitszorg en in de opleidingen van de pedagogische medewerkers. Nu al klinkt de vraag naar het maken van een soortgelijk open raamwerk voor de BSO. Een positieve impuls aan de groene kinderopvang!

Kees Both is onderwijspedagoog en deskundig op de gebieden van de Jenaplan-pedagogiek en de relatie kind – natuur.

Literatuur

- Kleerekoper, L. (2008). Curriculum voor de allerjongsten in *HJK* 36 (2): 8-11.
- Langers, F.A, e.a.(2008). *Groene kinderopvang; Praktijkgeoriënteerd onderzoek naar de mogelijkheden van uitdagende speelnatuur binnen de buitenschoolse kinderopvang.* Wageningen: Alterra onderzoeksrapport 1713. Te downloaden van www.alterra-wur.nl
- Moore, R., Cooper Marcus, C. (2008). Healthy planet, healthy children: Designing nature into the daily spaces of childhood. In: S.R. Kellert, a.o., *Biophilic design: The theory, science and practice of bringing buildings to life.* London: Wiley.
  Te downloaden van www.naturallearning.org /docs
- Singer, E., Kleerekoper, L. (2009). *Pedagogisch kader Kindercentra 0 – 4 jaar.* Maarsen: Reed Elsevier.